

Foto: Jens Jakob Thodberg

Christian Thodberg
7. februar 1929-10. oktober 2020

Christian Thodberg

in memoriam

Peter Thyssen

Med Christian Thodbergs død i oktober 2020 er en af det 20. århundredes mest markante Grundtvigforskere gået bort. Christian Thodbergs hovedindsats i Grundtvigforskningen må betegnes som hans beskæftigelse med Grundtvigs prædikener, som han både var initiativtager til udgivelsen af, og i hvilke han gennem et omfattende analysearbejde kunne afdække udviklingen af centrale teologiske tankegange hos Grundtvig. Prædikenerne fungerede med andre ord som Grundtvigs “teologiske værksted”, der i adskillige tilfælde også udgjorde forarbejdet til Grundtvigs salmer.

Hertil kommer Thodbergs klarlæggelse af Grundtvigs ritualforståelse og ritualbrug i forbindelse med dåben og nadveren, hvilket også har bidraget til en mere nuanceret forståelse af Grundtvigs “mageløse opdagelse” og hans hertil hørende fokusering på sakramenternes ord.

Christian Thodberg som tværfaglig forsker

Også i forhold til Grundtvig var Christian Thodbergs forskningsmetode karakteriseret ved den tværfaglighed, der i særlig grad kendetegnede ham som teolog.

Det tværfaglige havde han med helt fra sin tidligste ungdom, hvor han efter at have sunget i Københavns Drengekor bevarede en tæt kontakt til Mogens Wöldike, hvilket også fik ham til at overveje en solistuddannelse som sanger. I stedet valgte Thodberg at studere musikvidenskab, hvor han

mødte professor Henrik Glahn, der sammen med Wöldike introducerede ham til Thomas Laubs kirkesangsreform og den laubske kirkesang, som Thodberg livet igennem forblev en ihærdig talsmand for, ikke mindst gennem sit mangeårige virke i Samfundet Dansk Kirkesang, hvor han i en periode også var formand.

Musikvidenskaben blev dog snart skiftet ud med teologien, hvor Thodberg fik en særlig tilknytning til Hal Koch, som han kendte fra Krogerup Højskole, og som efter hans kandidateksamen tilbød ham en amanuensisstilling i kirkehistorie. Det blev imidlertid et tredje sted, Thodberg valgte sin første videnskabelige vej, nemlig som assistent hos den klassiske filolog Carsten Høeg, under hvis vejledning han arbejdede med de tonale systemer i den byzantinske musik, som udmundede i disputatsen *Der byzantinske Alleluiarionzyklus* fra 1966; et arbejde, der kun med nød og næppe blev godkendt af den grund, at Thodberg her gjorde op med de få internationale forskere, der var i stand til at bedømme afhandlingen!

I sine to udfordrende pionerstillinger, først som rektor for den nyoprettede Præstehøjskole i 1964 og fra 1973 i det ligeledes nyoprettede professorat i praktisk teologi ved Aarhus Universitet, fik Christian Thodberg rig lejlighed til at tage nye emnekredse op og kombinere dem med sine tidligere forskningsområder. I kraft af sin faglige position var Thodberg gennem adskillige år nærmest selvskrevet til en lang række teologiske bestyrelser og udvalg, ligesom han i den brede offentlighed var kendt som kongelig konfessionarius i årene 1975-2008, og i perioden 1973-2008 fungerede han som hjælpepræst ved Aarhus Domkirke.

Thodbergs arbejde med forholdet mellem musik og teologi i den byzantinske tradition gjorde, at han senere blev særligt opmærksom på Grundtvigs interesse for den oldgræske digtning og for Grundtvigs inspiration fra den gammelkirkelige tradition i det hele taget. Men som praktisk teolog koncentrerede Thodberg sig i sin Grundtvigforskning om sammenhængen mellem prædikener, salmer og ritualforståelse hos Grundtvig. Over hele linjen gælder det, at det ikke bare handlede om filologiske udredninger, men forskningen var dels drevet af ambitionen om at opnå en dybere forståelse af Grundtvigs teologiske udvikling og tankegange, dels af ønsket om at klarlægge den aktualitet, Grundtvig stadig kan siges at have.

Grundtvigs prædikener

I sin Grundtvigforskning havde Thodberg den helt enkle metodiske tilgang: “at forstå Grundtvig ud fra Grundtvig selv”. Dette var til dels formuleret som et alternativ til de mange forskningsprojekter, hvor Grundtvig søges belyst ved hjælp af andre teologiske strømninger og forfatterskaber – såvel historiske som nutidige.

Et mønstereksempel herpå er Thodbergs opgør med Kaj Thanings tese om Grundtvigs Irenæus-påvirkning 1823, der hos Thaning førte til den konklusion, at salmen “De levendes Land” skulle være skrevet i februar 1824. Ud fra sine analyser af prædikenerne fra denne periode kunne Thodberg argumentere for, at “De levendes Land” først er blevet til i juni 1824 (umiddelbart efter pinse).¹ “At forstå Grundtvig ud fra Grundtvig selv” betyder med andre ord at belyse tankeresultater hos Grundtvig ud fra forskellige genrer i Grundtvigs samlede tekstkorpus, således at prædikener, salmer og teologiske afhandlinger læses med henblik på en gensidig belysning af hinanden.

Her blev netop prædikenerne helt centrale for Thodberg: “Prædikenen er Grundtvigs teologiske værksted. I prædikenerne skriver Grundtvig sig til klarhed – og for at sige det kort: det er den klarhed, vi finder i salmerne, men baggrunden – præmisserne – findes i prædikenerne.”² Selv om prædikenerne udgør “den største genre i Grundtvigs forfatterskab”, var det hidtil kun en meget lille del, der var blevet udgivet (nemlig Grundtvigs egne udgivelser: *Bibelske Prædikener* og *Søndags-Bogen I-III* samt enkelte andre udgivelser i det 20. århundrede). Hovedparten af de mange prædikenmanuskripter fra Grundtvigs 60-årige virke som prædikant havde dog stort set ikke haft bevågenhed i forskningen.

Thodberg tog initiativ til en udgivelse af prædikenerne, der blev transkriberet fra manuskripterne i samarbejde med en gruppe studerende ved Aarhus Universitet og udgivet i 14 bind 1983-86 med Thodbergs indledende kommentarer til prædikenerne. Disse kommentarer rummer både beskrivelser af prædikenernes indhold og redegørelser for den teologiske udvikling, der kan aflæses af prædikenerne. Thodbergs prædikenkom-

¹ Jf. “‘De levendes Land’ og prædikenerne sommeren 1824”, *Dansk Kirkesangs Årsskrift 1971-72*, København 1972, 126 ff.

² Christian Thodberg: “Om Sangværkets første bind 1836-37” (1974), genoptrykt i *Syn og sang. Teologi og poesi hos Grundtvig*, København 1989, 140.

mentarer udgør således i sig selv et betydningsfuldt bidrag til forståelsen af Grundtvigs teologiske tankeunivers.

Thodbergs skarpe filologiske blik bragte ham også på sporet af, at adskillige af Grundtvigs prædikener egentlig er udformet som prosadigte. Ved at opdele prædikenerne i "strofer" får de da også en anderledes lethed over sig, end når de læses som ren prosa, ligesom formen som prosadigte utvivlsomt også afspejler den måde, hvorpå Grundtvig har holdt sine prædikener. Igen kunne Thodberg her se en parallel til de byzantinske *kontakier*, der netop er udformet som "poetiske prædikener".

Den poetiske dimension i Grundtvigs prædikener har imidlertid også en decideret teologisk betydning. Et vigtigt resultat af Thodbergs prædikenanalyser er indsigten i, hvordan Grundtvigs prædikener i begyndelsen af 1820'erne har fokus på Bibelen som billedtale – de bibelske overleveringer peger hen mod gudsrigets usynlige virkelighed. Det samme gør også naturens billeder, som Grundtvig i stigende grad anvender (et sammenfald findes i hans hyppigt brugte motiv med "himlens fugle og markens liljer", Matt 6,26). Ved at lade billederne pege hen på gudsriget undgår Grundtvig både et fundamentalistisk bibelsyn og en romantisk naturopfattelse, hvor naturbillederne blot er selvreferentielle.

Denne udvikling kan samtidig siges at repræsentere prædikens *begrænsning* i Grundtvigs forståelse. Prædikenen kan netop kun tale i *billeder* om Gud – men det umiddelbare gudsnærvær kan den ikke formidle. Grundtvigs berømte spørgsmål "Hvor lyder Guds Ord til os?" må altså søge sit svar et andet sted. Det er Thodbergs tese, at billedsproget i prædikenerne i begyndelsen af 1820'erne har været med til at forberede Grundtvigs "mageløse opdagelse" i 1825, både fordi Grundtvig her også inddrager Trosbekendelsen i de poetiske prædikener, og fordi han på den tid får bemærkelsesværdig interesse for de direkte henvendende ord i Bibelen, de såkaldte forkyndelsesimperativer: "Græd ikke!" – "Frygt ikke!" – "Stå op!" osv. Disse ord er dog stadig talt til folk "dengang", og det bliver som bekendt hans opdagelse af de direkte ord fra Gud i kirkens sakramenter, der løser hans problem – sammenfattet i det velkendte dictum: "Kun ved Badet og ved Bordet hører vi *Guds Ord* til os" (*GSVV* 232,1). Dette fører videre til Thodbergs arbejde med Grundtvigs forståelse af ritualerne og naturligvis ganske særligt ritualordene.

Grundtvigs ritualforståelse

I afhandlingen “En glemt dimension i Grundtvigs salmer – bundetheden til dåbsritualet” (1969) er det Thodbergs pointe, at *hele* dåbsritualet spiller en central rolle for Grundtvig – og ikke kun Trosbekendelsen (der normalt ses som hovedsagen i “den kirkelige anskuelse”). Med “dåbsritualet” menes Balles Døbformular 1783, hvis lempelige revision af det lutheriske dåbsritual, der havde været brugt i Danmark siden reformationstiden, Grundtvig havde stor sympati for.

I afhandlingen viser Thodberg, hvordan samtlige ritualled genfindes i Grundtvigs salmedigtning – vel at mærke på en sådan måde, at de enkelte led (Korstegnelsen, Fadervor, Børneevangeliet og naturligvis Trosbekendelsen) kommer til at udtrykke hele dåbens betydning: at blive lagt i Guds favn og få livsfællesskab med Kristus. Når Grundtvig skriver om Fadervor i sine salmer, handler det således ikke bare om bønner som sådan – det har også referencer til den betydning, Fadervor har i dåben og i dåbsritualets sammenhæng.

At Trosbekendelsen (“Troens Ord”) på en særlig måde etablerer et gudsnærvær i dåben, sker ved, at Grundtvig hører Trosbekendelsens spørgsmål som talt af Gud selv (og dermed “Guds Ord sagt til os”). Trosbekendelsen ved dåben er for Grundtvig direkte tale fra Gud, der kræver et umiddelbart svar.

På samme måde er ordene ved nadveren (“Tag det og spis det!”) direkte ord, der kræver en umiddelbar handling. Denne fokusering på nadverens ord må imidlertid rejse spørgsmålet, hvilken betydning Grundtvig tillægger nadverelementerne. I artiklen “Var Grundtvigs nadversyn luthersk?” (1975/1989) diskuterer Thodberg Grundtvigs opfattelse af realpræsensen og når frem til, at Grundtvig afviser den klassisk-lutherske forståelse af realpræsensen som knyttet til nadverelementerne. “Kristi nærværelse” i nadveren findes alene i Indstiftelsesordene (også her henviser Grundtvig utrætteligt til Emmaus-vandringen, Luk 24,30 ff., hvor Jesus først kendes af de to disciple, da han velsigner brødet ved aftensmåltidet). Eller som det lyder i et salmevers: “For øjet skjult, for hånden tom / du vandrer i din helligdom, / men kendes dog på røsten din, / når du velsigner brød og vin” (DDS 467,4).

Det raffinerede ved en sådan transformation af realpræsensen fra nadverelementerne til nadverordene er på den ene side, at de svært benægtelige

vanskeligheder ved den lutherske realpræsenlære omgås, uden at nadveren på den anden side får ren symbolsk betydning som i den reformerte forståelse. Kristus *er* til stede i nadveren, men kun i de ord, der bliver sagt over elementerne.

Thodbergs fremstilling blev dog ad flere omgange mødt med skarp kritik.³ Det kan ikke udelukkes, at de kritiske indvendinger også var drevet af ønsket om at “bevare” Grundtvigs nadversyn inden for rammerne af den officielt gældende nadverlære i den danske folkekirke. Men kritikken har også kunnet finde næring i Grundtvigs egen tilbageholdenhed i spørgsmålet. Der findes ikke fra Grundtvigs hånd en traktat, der fremlægger et nadversyn svarende til den tolkning, Thodberg nåede frem til, ligesom Grundtvig i adskillige tilfælde udtrykker sig på en måde, der kan forstås på linje med et klassisk-luthersk nadversyn.

Hvis Thodbergs tolkning ikke desto mindre er rigtig, kunne de tilbageholdende udtalelser hos Grundtvig skyldes, at han var klar over de vanskeligheder, det ville medføre, hvis han “gik planken ud” med sit nadversyn. I stedet kunne han da give udtryk for sit standpunkt i salmerne; i poesiens sprog.

Thodberg er inde på denne fremgangsmåde i en anden sammenhæng: “Er Grundtvig da forskellig på prosa og på vers? Så vidt jeg kan se, dækker Grundtvig i sin prosa gang på gang over sine egne teologiske motiver. Hans personlige opfattelse fjern fra al polemik møder vi i salmerne. Der er ikke tale om nogen modsætning mellem poesi og prosa, men derimod om en ny dimension. Grundtvigs binding til dåbsritualet træder f.eks. næsten udelukkende frem i salmerne. Som dogmatiker og apologet træffer vi ham på prædikestolen og i den teologiske debat. I salmerne konfronteres vi med Grundtvig på kirkebænken og i enrum.”⁴

Selv om Thodberg senere tog et vist forbehold over for denne tolkningsmodel, kan den give en interessant mulighed for at forstå, hvordan Grundtvig kunne bruge sine forskellige genrer til at formulere de samme ting på forskellig måde.

³ Bl.a. Regin Prenter: “Gjorde Grundtvig op med den lutherske nadverlære?”, *Præsteforeningens Blad* 1987/9, 153-168, og Leif Grane: “Grundtvigs nadversyn – og Luthers”, *Dansk Teologisk Tidsskrift* 1999, 1-17.

⁴ Christian Thodberg: *Syn og sang. Teologi og poesi hos Grundtvig*, København 1989, 52.

Trods argumentationen for, at Grundtvigs nadversyn kun kan betegnes som luthersk, “hvis man vil se mere på motiver end på tidsbestemte formuleringer”⁵, holdt Thodberg selv fast ved en luthersk nadverlære. Hans konklusion om Grundtvigs nadversyn inspirerede ham således ikke til udbredelsen af en “ny” nadverforståelse – i modsætning til hans ihærdige kamp for en bevarelse og en videreførelse af Grundtvigs dåbssyn.

Grundtvigs salmer

Arbejdet med Grundtvigs prædikener og opdagelsen af deres poetiske dimensioner gjorde, at Thodberg som nævnt også kunne karakterisere prædikenerne som “Grundtvigs salmeværksted”. “Bestemte salmer kan med sikkerhed føres tilbage til en enkelt eller en rækkefølge af prædikener. Det medfører, at tolkningen af mange salmer bliver anderledes sikker og kompetent. Mange dunkelheder, som man hidtil har tilskrevet fx poetisk frihed, forsvinder. Endelig kan salmerne på den måde dateres med større nøjagtighed.”⁶

Der er således en klar parallel mellem udviklingen i Grundtvigs prædikener og i Grundtvigs salmedigtning, som Thodberg grundigt har beskrevet fra de tidligste “historiske” salmer (“Dejlig er den himmel blå”) til salmerne omkring “den mageløse opdagelse” (“De levendes land”) og salmerne i 1830’erne i forbindelse med Sang-Værkets tilblivelse, kulminerende med salmerne efter Grundtvigs “græske vækkelse” i 1837, hvor Grundtvigs salmedigtning når sit højdepunkt, hvad angår teologisk indsigt og erkendelse.

Ud over salmernes hyppige forberedelse i prædikenerne, der ikke blot giver mulighed for en mere præcis datering af salmerne, men som også åbner for en dybere forståelse af salmernes indhold, har Thodberg påvist, hvordan Grundtvig bruger en række faste “formler” eller begrebspar i sin salmedigtning: “navn – favn”, “dåb – håb”, “lys – liv”, “ånd – liv” (jf. Joh. 6,63) og naturligvis “badet – bordet” samt andre sammenstillinger af dåben og nadveren. Disse formler er selvsagt ikke bare fyldstof i salmerne,

⁵ “Var Grundtvigs nadversyn luthersk?” (1975), genoptrykt i *Syn og sang*, København 1989, 324.

⁶ “‘De levendes Land’ og prædikenerne sommeren 1824”, *Dansk Kirkesangs Årsskrift 1971-72*, København 1972, 124.

men rummer for Grundtvig hver især et selvstændigt betydningsindhold, der giver salmerne en indholdsdybde ud over deres konkrete ordlyd.

Thodbergs arbejde med Grundtvigs salmer gør sig i særlig grad gældende i de artikler, hvor han analyserer og forklarer de enkelte salmer vers for vers og ord for ord med henvisninger til deres baggrund i prædikener, ritualer og andre salmer – et godt eksempel på den forskningsmæssige ambition om “at forstå Grundtvig ud fra Grundtvig selv”.

Den praktisk-teologiske inspiration fra Grundtvig

I sit virke som praktisk teolog var Thodberg stærkt inspireret af Grundtvig. Det gælder også i hans storstilede projekt om gudstjenestens historie (tænkt som en lærebog i praktisk teologi), men hvor kun delen om “Dåben og dåbsritualets historie” er blevet færdiggjort og udgivet.

Liturgisk og ritualteoretisk befandt Thodberg sig i den tradition, hvor ritualerne er *form* og forkyndelsen *indhold* (firkantet sagt). Også her kunne han finde inspiration fra Grundtvig, idet Thodberg gentagne gange henviser til hans skelnen mellem det synlige og det usynlige – de synlige (og hørlige) former har netop til formål at pege hen på og at virkeliggøre det usynlige i gudstjenesten.

Grundtvigs indsats på det gudstjenstlige område yndede Thodberg at betegne som “en lavkirkelig sakramental vækkelse” – et paradoks, for så vidt som interessen for det sakramentale jo normalt er forbundet med en form for højkirkelighed.

Grundtvigs kirkesyn og liturgiforståelse befandt sig for Thodberg i naturlig forlængelse af Luthers gudstjenestesyn (“Deutsche Messe” 1526), og i sit mangesidige arbejde med liturgi og liturgisk fornyelse var Thodberg stærkt optaget af at bevare grundelementerne herfra. Han var således kritisk over for 1912-ritualet, der for ham repræsenterede en “op-liturgisering” (ikke mindst i nadverritualet) på bekostning af den folkelighed og forståelighed, der for ham kendetegnede den luthersk-grundtvigske gudstjeneste. Thodberg brugte flere gange udtrykket “et meningsmæssigt tomrum” i gudstjenesten. Med dette menes, at liturgiske elementer har mistet deres forståelighed og dermed er blevet åbne for, at kirkegængerne efter forgodtbefindende kan/må fylde indhold i dem. Hans eget forslag til et nyt dåbsritual (en videreførelse af Luthers ritual) var således båret

af ønsket om at få dåbens indhold formuleret i en sammenhængende og umiddelbart forståelig form.

På et tidspunkt, hvor de fleste udenlandske kirker (inklusive den katolske kirke) opgav 1. tekstrækkes særstatus, var Thodberg som medlem af Kirkeministeriets Liturgikommission 1970-87 i høj grad med til at sikre, at 1. tekstrækkes evangelier blev bevaret – også under henvisning til deres betydning for repertoire af Grundtvigsalmer i salmebogen. Desuden var han en hovedarkitekt bag Liturgikommissionens “Forslag til Alterbog” 1985, der som noget nyt indførte gammeltestamentlige læsninger i højmesse og flyttede epistellæsningen til sidst i gudstjenesten som udgangslæsning.

Thodberg lagde ikke skjul på sin ærgrelse over den kompromisløsning, der blev liturgiarbejdets endelige resultat med Alterbogen 1992 (et flertal ønskede de gammeltestamentlige læsninger, mens der var mindre begejstring for udgangslæsningerne, hvorfor man valgte den tunge ordning med GT-læsning, epistellæsning og evangelielæsning).

Han var også stærkt kritisk over for den i Alterbogen 1992 indførte *Ordo* i gudstjenesten: “Indledning, Ordet, Nadver, Afslutning” (svarende til den katolske messes opbygning). Ud over kritikken af, at “Indledning” og “Afslutning” tillægges en selvstændighed, som der ikke er basis for i den lutherske gudstjenesteforståelse, var det også en torn i øjet på ham, at “Ordet” og “Nadver” deltes op. Dette repræsenterede for ham en direkte modsætning til Grundtvigs opfattelse af nadverens ord-karakter.

Som Grundtvigforsker står Christian Thodberg dermed som en teolog, for hvem de videnskabelige indsigter ikke bare var af teoretisk interesse, men som han til stadighed også gjorde gældende i en kritisk-konstruktiv vurdering af folkekirkens aktuelle gudstjeneste.